

Declarația la finalul misiunii profesorului Philip Alston, Raportor Special al Consiliului ONU pentru Drepturile Omului pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului

București, 11 noiembrie 2015

1. Introducere

Este o perioadă tragică și dificilă pentru România, urmare a incendiului din clubul Colectiv din data de 30 octombrie. Dar această perioadă se poate dovedi a fi, în egală măsură, una de solidaritate și reînnoire. Negarea, corupția, serviciile publice inadecvate, și o anumită lipsă de răspundere din partea oficialităților au ajuns acum în centrul atenției în mod dramatic.

Am întâlnit patologii similare în ceea ce privește abordarea României față de problema sărăciei, cu care mult prea mulți cetățeni ai săi se confruntă în continuare. Mulți oficiali refuză să accepte gradul ridicat de sărăcie din țară și discriminarea foarte adânc înrădăcinată împotriva categoriilor celor mai sărace a populației, în special a romilor. În ceea ce privește corupția, s-au făcut progrese semnificative cu privire la cazurile mai mari, dar există în continuare un anumit grad de mică corupție, legată de accesul la, sau excluderea de la o serie de servicii sociale. Serviciile publice, în special acelea ce vizează populația mai săracă, dar nu numai, sunt în general, la cel mai scăzut nivel din Europa, raportat la o serie de indicatori. Mi s-a spus adesea că sărăcia este o alegere. Așa este, dar alegerea este făcută adesea la nivel de politici guvernamentale, mai degrabă decât de persoanele afectate de sărăcie. De asemenea, trebuie spus și că o prea mare parte a administrației opune rezistență ideii de transparență, de consultare și de responsabilitate.

Am avut ocazia să vorbesc cu mulți miniștri și secretari de stat, cu reprezentanți ai unor organizații internaționale cheie prezente în România și cu reprezentanți ai societății civile. Am întâlnit mulți oameni ce trăiesc în condiții de sărăcie extremă, din diferite zone precum București, Cluj-Napoca, județul Bacău și județul Prahova. Doresc să mulțumesc Guvernului pentru cooperarea foarte bună ce mi-a facilitat misiunea în România.

Societatea română este, în prezent, profund divizată; nu este vorba doar de o diviziune rural/urban, menționată de mai mulți interlocutori, și, mai important, de o diviziune între cei peste 40% din populație care se confruntă în continuare cu riscul sărăciei sau excluziunii sociale, și ceilalți, a căror bunăstare este prioritatea evidentă a multor politici oficiale. În raportul meu final, care va fi dat publicității în luna iunie a anului 2016, voi oferi mai multe detalii cu privire la aspectele discutate mai jos, și cu privire la altele.

Întrucât această perioadă este considerată a fi un important moment de răscruce pentru România, mulți dintre interlocorii mei, inclusiv cei de la nivel guvernamental, m-au încurajat să subliniez mai ales criticile constructive, mai degrabă decât să mă rezum la o simpla relatare a faptelor. În acest spirit ofer și eu aceste observații.

2. Politica socială și sărăcia

Faptul că România se situează la coada clasamentului, sau aproape de coada clasamentului UE cu privire la aproape toate măsurile îndreptate împotriva sărăciei și excluziunii sociale a fost documentat în mod exhaustiv de către Uniunea Europeană, Banca Mondială, UNICEF și mai mulți alți observatori. În plus față de cei 40% care se confruntă cu riscul de sărăcie sau de excluziune socială, se estimează că 29% suferă de privațiuni materiale severe, de aproape trei

ori mai mult decât media UE. Un nou Indice compozit pentru justiție socială, care acordă punctaje statelor membre UE pentru prevenirea sărăciei, educație echitabilă, accesul pe piața muncii, precum și alți factori plasează România pe locul 27. Doar Grecia, în starea disperată în care se află, ocupă un loc inferior.

La capitolul *educație*, OCDE a evaluat că 37% dintre românii în vârstă de 15 ani prezintă analfabetism funcțional. Dar, cât plătești, atâta primești. Conform Comisiei Europene, cheltuielile publice ale României pentru educație au reprezentat 3% din PIB în 2012, ceea ce reprezintă, din nou, cel mai scăzut procent din UE. Ministrul Educației a sugerat că cifra actuală este de aproximativ 4%, ceea ce ar fi încă mult sub media UE și foarte departe de obiectivul de 6% prevăzut în articolul 8 din Legea 1/2011. În fiecare an, din momentul adoptării obiectivului în legislație, punerea sa în aplicare a fost suspendată de către Guvern printr-o ordonanță de urgență. Chiar dacă au fost propuse creșteri, există temerea că cele mai multe vor merge la sectorul educației terțiare, care a fost relativ bine protejat de reducerile semnificative din anii trecuți.

În domeniul *sănătății*, România stă mai bine, în sensul că a avut cheltuieli publice de 4,3% din PIB în 2012, doar pe locul antepenultim din UE. Dar, pentru anul 2015, se pare că procentul a scăzut până la 4%. Din nou, acest lucru se reflectă în rezultatele slabe în domeniul sănătății: România are cea mai ridicată rată a mortalității infantile din Uniunea Europeană. Accesibilitatea serviciilor de sănătate este deosebit de slabă în zonele rurale. Cheltuielile recente au favorizat finanțarea spitalelor în detrimentul îmbunătățirilor necesare urgente în domeniul îngrijirii primare, comunitare și preventive. Corupția în sectorul sănătății rămâne crescută, un număr estimat de 28% dintre români oferind ceea ce se poate numi mită atunci când au vizitat unități de sănătate publică pentru a primi servicii. Acest procent este de aproape 6 ori mai mare decât media UE.

În ceea ce privește *locuințele*, numărul de unități de locuințe sociale disponibile și planificate între momentul actual și 2020 este cu mult sub nivelul necesar. Numai în București există o listă de așteptare de 10.000 de persoane, comparativ cu estimarea extrem de optimistă că vor fi construite 4000 de unități. Lista de așteptare, cu toate acestea, nu conține numărul estimat de 10.000 de persoane care fie nu au solicitat locuință, fie au renunțat la solicitare. Nu există nici un plan național pentru a aborda acest deficit cronic, iar criteriile care sunt folosite în practică pentru alocarea de locuințe disponibile îi defavorizează în mod clar pe cei cu situația cea mai proastă. Am întâlnit mulți oameni care trăiesc în condiții de sărăcie care au recunoscut că ei nu s-ar califica pentru locuințe sociale din cauza criteriilor restrictive aplicate.

În domeniul *serviciilor sociale*, cheltuielile României reprezintă aproximativ 0,6% din PIB. Acestea sunt serviciile care ajută oamenii care au nevoie cel mai mult de ele, cum ar fi persoanele în vârstă care locuiesc la domiciliu dar nu pot avea grijă de ei înșiși din cauza bolii sau bătrâneții, familiile care trăiesc în sărăcie și care au nevoie de asistență pentru a-și trimite în continuare copiii în școală, accesul la asistență medicală sau locuințe sociale, și îngrijire la domiciliu pentru copii și adulți cu dizabilități. Procentul din PIB alocat de România reprezintă doar aproximativ un sfert din media UE. Rezultatele, care reflectă o combinație de austeritate și descentralizare, sunt într-adevăr sumbre în multe locuri, așa cum atestă vizitele mele în teren. Direcțiile județene de Asistență Socială și Protecția Copilului, municipalitățile și furnizorii de tip ONG nu au fonduri suficiente pentru finanțarea serviciilor sociale adecvate. Deși legislația (Legea 292/2011) prevede ca fiecare primărie să furnizeze servicii publice sociale de asistență socială (SPAS), multe localități mai mici din în zonele rurale nu oferă

astfel de servicii.

Pe scurt, așa cum a menționat Comisia Europeană la începutul acestui an, “reducerea sărăciei și a excluziunii sociale rămâne o provocare majoră pentru România”.

3. Asistența socială

România are un sistem elaborat de transferuri de prestații bănești. Unele, cum ar fi alocația pentru copii, indemnizația pentru creșterea copiilor și indemnizația pentru persoane cu dizabilități, sunt universale. Altele, de exemplu venitul minim garantat, alocația pentru susținerea familiei și ajutorul pentru încălzire sunt bazate pe evaluarea mijloacelor de trai și se adresează persoanelor sărace, fiind condiționate de anumite criterii. La insistențele Băncii Mondiale – care a avut o influență semnificativă asupra strategiei naționale pentru incluziune socială și reducerea sărăciei – Ministerul Muncii, Familiei, Protecției sociale și Persoanelor Vârstnice intenționează să integreze trei programe bazate pe evaluarea mijloacelor de trai într-un singur program numit Venitul minim de inserție socială. Există intenția de a crește bugetul alocat acestei inițiative de la 1.2 miliarde RON în 2014 la 2.5 miliarde RON în 2017.

Deși există necesitatea creșterii cheltuielilor cu asistența socială, pentru a mări acoperirea și numărul de prestații per beneficiar, accentul pus pe așa-numita abordare de tip “plasă de siguranță” este problematic. Protecția socială este un drept al omului foarte bine ocrotit în surse multiple de legislație internațională și include dreptul la securitate socială și dreptul la un nivel de trai adecvat. Acordarea de către stat a unui ajutor social nu ar trebui să fie condiționată de un comportament adecvat și nici nu trebuie să îi excludă pe cei care “nu merită”. Excluderea persoanelor care nu îndeplinesc condițiile propuse ale venitului minim de inserție este încă o măsură care îi pedepsește pe cei mai vulnerabili și mărește inegalitățile existente. Una dintre măsurile propuse este ca frecvența școlară să fie de minim 95%, dar este probabil ca această prevedere să excludă elevii care, din diverse motive, nu pot sau nu vor să frecventeze cursurile școlare.

În ceea ce privește asistenții sociali, cifrele ne arată un raport de 1 asistent social la fiecare 3350 locuitori, cu o mai mare densitate în mediul urban decât în cel rural. De aceea, nu este de mirare că multe dintre ONG-uri și multe persoane sărace intervievați de noi au avut contact redus cu asistenții sociali. Asistenții sociali au salarii mici, adeseori nu sunt pregătiți suficient pentru îndeplinirea sarcinilor și trebuie să petreacă mult timp pentru efectuarea activităților de birou. Este evident că Guvernul ar trebui să aloce mai multe fonduri de la bugetul de stat către autoritățile locale în vederea angajării și pregătirii mai multor asistenți sociali și pentru a le oferi acestora salarii decente. În timp ce mă aflam la Bacău, am vizitat un proiect dezvoltat de UNICEF și Granturile Norvegiene, împreună cu autoritățile locale; proiectul vizează furnizarea unui pachet minim de servicii sociale integrate. Proiectul arată că furnizarea de servicii sociale de calitate în mediul rural este posibilă, dar este nevoie ca implicarea Guvernului, prin alocarea de fonduri de la bugetul de stat, să înlocuiască donațiile partenerilor externi.

4. Copiii

Situația copiilor români, în special a celor din mediul rural, necesită o atenție sporită, pentru că nivelul sărăciei, excluziunii sociale și privațiunile materiale la care sunt expuși sunt pur și simplu nejustificate într-o țară cu o economie plasată în prima jumătate a segmentului mediu, precum România. În cadrul populației României cu risc de sărăcie, copiii reprezintă grupul cel

mai dezavantajat. Potrivit Eurostat, 48,5% dintre copii sunt expuși riscului de sărăcie sau excluziune socială, pe penultimul loc din UE, în timp ce 34,1% suferă de privațiuni materiale severe. Situația copiilor din mediul rural este disperată, iar riscul de sărăcie pentru acești copii este de trei ori mai mare decât pentru cei din mediul urban. Am văzut la condițiile în care trăiesc copiii din mediul rural și dificultățile cărora trebuie să le facă față zilnic.

Cred că accesul la educație este extrem de important pentru inversarea acestor tendințe; acesta nu doar un drept fundamental al copilului, dar și baza pentru asigurarea celorlalte drepturi ale omului, precum dreptul la muncă și dreptul de a participa la viața publică. Totuși, procentul din PIB-ul României alocat educației este elocvent. Procentul mic din PB alocat educației are efecte în cascadă. În timp ce autoritățile susțin că educația este oferită gratuit tuturor copiilor, rapoartele ne arată că există costuri ascunse, costuri care împiedică efectiv accesul familiilor cu resurse financiare limitate la educație. Acestea pot include, de exemplu, costurile legate de studiul individual, materiale școlare precum manuale, rechizite, uniforme școlare. Această povară este mai grea pentru familiile din mediul rural, luând în considerare discrepanța între mediul rural și urban în ceea ce privește bugetele alocate și cheltuite pe educație.

Copiii care trăiesc în condiții de sărăcie au șanse mult mai mici de a rămâne în sistemul școlar și de a primi o educație de calitate. Potrivit respectatei Autorități Naționale pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopții, rata de abandon în perioada ciclului primar este de 2% pe an, dar acest procent nu oferă o imagine detaliată a fenomenului, fiind bazat pe analiza numărului de copii la începutul și sfârșitul ciclului de educație obligatorie. Am primit rapoarte care arată că rata abandonului școlar este de 17,3%, aceasta fiind mult mai mare în rândul copiilor de etnie romă. Mai mult, am întâlnit, în centrul Bucureștiului, copii care nu merseseră niciodată la școală, din diverse motive, inclusiv lipsa certificatului de naștere sau a cărții de identitate, sărăcie și boală. Din punctul de vedere al statului, cei fără certificate de naștere sunt copii "invizibili", care nu există. Aceștia nu au avut niciodată un certificat de naștere sau vreun document care să le ateste identitatea, nu au fost niciodată la școală și nu au primit sprijin din partea statului. Procedurile pentru obținerea unui certificat de naștere sau a unui act de identitate sunt extrem de dificile, consumă mult timp și de multe ori necesită asistență juridică și foarte multe documente și expertize medico-legale pentru determinarea vârstei copilului.

În mod paradoxal, în ciuda faptului că mulți copii trec neobservați de sistemul de educație și cel de protecție socială, instituționalizarea copiilor pare să aibă un rol important în umplerea golurilor. Familiile cu care am discutat în București au menționat că se tem că primăria le va lua copiii și am fost informat că deseori familiile sărace sunt convinse să-și trimită copiii în instituții unde vor fi hrăniți și îngrijiți corespunzător. Potrivit cifrelor oficiale, un număr de 37126 de copii se află în medii de tip familial, 20887 de copii se află în instituții publice și 4043 în instituții rezidențiale private. În mod uimitor, 40% din acești copii sunt instituționalizați din cauza sărăciei. Mai mult, deși legea 272/2004 interzice instituționalizarea copiilor în vârstă de până la 3 ani, cu excepția celor cu grad sever de dizabilități, informațiile colectate sugerează că definiția dizabilității severe este, practic, discreționară și mulți copii cu grad minor de dizabilitate sau sănătoși ajung să fie instituționalizați. Copiii din aceste instituții deseori rămân acolo până la vârstă adultă, moment la care pot fi transferați în instituții pentru adulți. Este necesar ca acești copii să nu ajungă în instituții, sau instituționalizarea să fie o măsură temporară.

Recomandări

- a) Având în vedere spațiul fiscal disponibil, guvernul ar trebui să crească cheltuielile pentru educația pentru a reflecta atât standardele UE cât și legislația națională. Sumele majorate ar trebui alocate către autoritățile locale, concentrându-se mai cu seamă pe cei cu resurse limitate, pentru a reduce disparitățile între regiuni.
- b) Procesul de eliberare a certificatelor de naștere ar trebui simplificat, astfel încât să existe o procedură administrativă simplă și gratuită.
- c) Autoritățile locale ar trebui să ofere servicii și sprijin familiilor la nivel comunitar, pentru prevenirea instituționalizării copiilor. Guvernul ar trebui să aloce mai multe resurse autorităților locale, cu scopul de a îmbunătăți capacitățile asistenților sociali și pentru a le oferi acestora formare profesională, astfel încât aceștia să poată oferi servicii eficiente de intervenție timpurie.
- d) Guvernul trebuie să ia în considerare crearea instituției de Comisar al Copiilor, a cărei sarcină va fi de a proteja drepturile copilului și care va beneficia de resurse adecvate și capacitatea de a-și menține independența.

5. Politica fiscală și sărăcia

Este rezonabil să presupunem că incapacitatea guvernului României de a rezolva aceste dificultăți este rezultatul constrângerilor bugetare. Dar realitatea fiscală este complet diferită. Cu o cotă unică a impozitului pe venit de 16%, România are cel mai regresiv sistem de impozitare din Europa. Cu alte cuvinte, s-a luat decizia politică de a nu crește rata impozitului pentru persoanele cu venituri mari, în comparație cu persoanele cu venituri mici. Oportunitatea de a crește veniturile din impozite pentru a sprijini cheltuielile cu măsurile anti-sărăcie a fost ratată. În plus, rata efectivă de colectare a impozitelor este scăzută; în plus, evaziunea fiscală extinsă și corupția reduc și mai mult încasările bugetare. Chiar și în contextul succesului luptei împotriva corupției, sumele recuperate în urma proceselor în instanță se situează în jur de 5-15% din totalul bunurilor care fac obiectul proceselor. Acest fapt subminează impactul sancțiunilor și nu generează venituri la bugetul de stat. Mai mult, România nu a fost capabilă să utilizeze fondurile structurale Europene decât la un nivel relativ redus, iar o parte însemnată a fondurilor au rămas neutilizate. În ciuda tuturor oportunităților ratate, România ar putea avea un spațiu fiscal și mai mare pentru finanțarea reformelor sociale. În schimb, a adoptat politici neadecvate de reducere a TVA de la 24% la 19% și a dublat alocațiile pentru copii, nelăsând astfel loc pentru reforme progresive mai ample. Cu alte cuvinte, situația dezamăgitoare din punct de vedere al incluziunii sociale este rezultatul politicilor premeditate care au redus fondurile ce ar fi putut fi disponibile, canalizându-le spre segmentele de populație cu un nivel de trai mai ridicat.

Paradoxal este că România a adoptat, sub influența finanțatorilor externi o gamă de strategii destinate a construi o democrație socială, sau un sistem adecvat de protecție socială. Unele din aceste strategii sunt excelente și aproape toate sunt necesare. Pe de altă parte însă, politicile macroeconomice naționale par a semna o orientare diferită. Unii dintre interlocutorii mei au menționat principii neo-liberale ce vizau scăderea taxelor și impozitelor și a protecției sociale în timp ce facilitau acumularea de averi, fără a lua în calcul o eventuală redistribuire. În loc de drepturi sociale sau cetățenești, discursul dominant a fost despre egalitatea oportunităților, opusă acțiunii pozitive.

6. Abordarea discriminării

(i) Cetățenii de etnie romă

A de negare e cea mai pronunțată în cazul cetățenilor de etnie romă. Statisticile disponibile arată că majoritatea romilor au o situație mai proastă decât restul populației, în toate privințele. Rata mortalității la naștere, numărul de femei rome care mor în timpul sarcinii sau la scurt timp după naștere este de 15 ori mai mare decât în rândul femeilor non-rome. Potrivit Băncii Mondiale, aproape 90% din gospodăriile rome se confruntă cu o sărăcie severă în comparație cu 54% din familiile non-rome din zonele adiacente. Un studiu din 2013 al Centrului European pentru Drepturile Romilor (CEDR) a arătat că durata medie de viață a romilor este, în medie, cu 16 ani mai mică decât a restului populației. Conform Comisiei Europene, 84% din gospodăriile rome nu au apă potabilă, canalizare sau energie electrică. Multe rapoarte sprijină concluzia potrivit căreia cetățenii de etnie romă sunt discriminați în ceea ce privește educația, serviciile medicale, locurile de muncă și locuințele.

Unii oficiali de rang înalt cu care am discutat au declarat că “nu există discriminare împotriva romilor în România” și că aceștia “trăiesc exact așa cum își doresc să trăiască”. Alții au menționat că “țigani” sunt în general infractori cărora nu le place să muncească, sunt un popor nomad și nu-și trimit niciodată copiii la școală. Majoritatea stereotipurilor ascund un sâmbure de adevăr. Este adevărat că cifrele referitoare la șomajul în rândul cetățenilor de etnie romă sunt mai ridicate decât pentru restul populației, că un procentaj mai mare de copii romi fie nu merg la școală, fie au abandonat școala și că puțini cetățeni de etnie romă au acte de proprietate asupra locuințelor. Dar aceste lucruri nu se întâmplă din cauză că romii sunt o populație care nu vrea să muncească sau să urmeze o formă de educație, ci mai degrabă reprezintă rezultatul unui trecut marcat de discriminare, neglijare și izolare. Romii sunt oameni, la fel ca toți ceilalți români, cu nevoi, ambiții și sentimente asemănătoare. Mulți dintre aceștia au avut mare succes în domeniile lor de activitate.

Confuzia legată de statistici contribuie semnificativ la neclarități. Recensământul din 2011 a arătat că în România se află doar 621573 de romi, deși este universal recunoscut faptul că numărul real este între 1.5 și 2 milioane. Cifrele care spun că în București trăiesc numai 24000 de romi sunt, așa cum știu toți cei care trăiesc acolo, o subestimare de proporții.

Această confuzie se bazează pe o afirmație frecventă dar nefondată, aceea că statul nu poate colecta date referitoare la nivelul de trai al populației de etnie romă față de populația non-roma, fie în ceea ce privește educația, sănătatea, șomajul sau locuințele. Marea majoritate a oficialilor pe care i-am întâlnit au susținut că legea nu permite administrației colectarea datelor în mod defalcate, pe criterii etnice. Se face referire la articolul 7(1) din legea 677/2001 referitoare la protecția datelor. Aceasta este o interpretare greșită, neconformă cu alte acțiuni oficiale. De exemplu, legea 677/2001 implementează o directivă europeană și oferă diverse excepții pentru procesarea datelor personale referitoare la originea etnică sau rasială. Aceasta spune că o astfel de procesare este permisă atunci când persoana implicată își oferă acordul sau atunci când se aplică mecanisme pentru protejarea unor interese publice importante și se aplică măsuri relevante de siguranță. În ciuda atitudinii de negare frecvent întâlnite la nivel oficial, se pare că statul colectează fără ezitare date etnice atunci când este motivat financiar în acest sens. În contextul proiectelor finanțate din fonduri europene, în România se colectează date despre apartenența etnică a participanților, la cererea UE.

Sub presiunea UE și a altor organisme internaționale, guvernul a adoptat anul acesta o strategie de integrare a romilor. Dar dorința politică de a implementa această strategie lipsește. Această strategie este deconectată și nu este integrată în cadrul politicilor guvernamentale în general, nu există nicio prevedere bugetară în acest sens, niciun minister nu dorește să preia controlul și nicio figură politică de marcă nu este pregătită să ia conducerea. Mă voi ocupa mai departe de dificultățile instituționale care contribuie la această problemă.

O problemă presantă este reprezentată de evacuările forțate ale romilor și a altor categorii de populație și segregarea rezidențială care rezultă din aceste evacuări. Există multe exemple ale acestor evacuări pe întreg teritoriul țării, de la Baia Mare și Eforie Sud la București.

Un caz cu o tristă reputație, din Cluj, se referă la evacuarea persoanelor din strada Coastei, în decembrie 2010, dar sunt multe alte cazuri de evacuări, inclusiv o decizie recentă privind evacuarea a aproximativ 140 de persoane din centrul Clujului, în primăvara anului 2016. Primarul Boc mi-a arătat fotografii care ilustrează mizeria din strada Coastei înainte de luna decembrie 2010, față de casele „model” din Pata Rât în care au fost mutați. Dar când am vizitat aceste case „model”, sau mai precis „modulare”, din Pata Rât, am văzut o imagine foarte diferită. În fiecare modul locuiesc cel puțin patru membri ai familiei, într-o singură cameră de aproximativ 16 mp. Camerele sunt afectate de umezeală și prost izolate și se poate simți duhoarea de la groapa de gunoi din apropiere. Mulți copii au erupții cutanate și boli de stomac inexplicabile. Cu greu pot fi considerate un rezultat model, dar este o dovadă a sincerității celor care ar prefera să trimită romii în Siberia.

Problema structurală în multe locuri este că romilor le lipsește securitatea spațiului locativ. Fie nu au un acte de proprietate sau contracte de închiriere, fie trăiesc în "foste case naționalizate". În orice moment pot fi evacuați din casele lor, cu tot stresul aferent. Mult prea adesea, evacuările au avut loc după o perioadă scurtă de preaviz, au fost efectuate într-o manieră abuzivă; ca rezultat, acele persoane au rămas fără locuințe sau au fost relocalate departe de locurile de muncă, școli, spitale și alte facilități, ceea ce a consolidat și mai mult segregarea rezidențială de natură discriminatorie.

Experții societății civile mi-au explicat că legea actuală a locuinței (114/1996), precum și noul Cod de procedură civilă reprezintă o parte a problemei. Legea locuințelor nu conține protecție împotriva evacuărilor forțate, care sunt definite în conformitate cu dreptul internațional ca "înlăturarea permanentă sau temporară împotriva voinței lor a persoanelor, familiilor și / sau comunităților din locuințele și / sau terenurile pe care le ocupă, fără furnizarea de, și accesul la forme adecvate de protecție juridică". Ca urmare a acestei probleme prezente în Legea Locuinței, familiile de romi sunt deseori insuficient consultate cu privire la evacuările planificate, nu li se oferă o perioadă rezonabilă de preaviz, nu sunt identificate în mod corespunzător de către autorități și pot fi evacuate în mijlocul iernii. Toate aceste probleme sunt legate de faptul că Legea Locuinței nu prevede măsuri de protecție pentru prevenirea acestor probleme. Evacuările forțate nu reprezintă doar o încălcare a dreptului la locuință, ci sunt, de asemenea, și sursa unei noi serii de probleme pentru persoanele care sunt afectate de aceasta.

Evacuarea din locuințe informale nu pare să fie acoperită de Codul de procedură civilă. Articolul 1042 din acest cod este deosebit de îngrijorător, deoarece limitează motivele pentru care se poate face apel în instanță împotriva unei evacuări forțate. Codul, de asemenea, nu

oferă timp suficient pentru a contesta o notificare de evacuare și nu există căi de atac care să permită unui solicitant să solicite unei instanțe suspendarea unei evacuări.

Recomandări

- a) Înălții funcționarii publici din România ar trebui să recunoască în mod public că există o discriminare gravă împotriva romilor în România.
- b) Din cauza profunzimii și amplitudinii discriminării din trecut, sunt necesare măsuri speciale pentru a sprijini cetățenii de etnie romă în domenii precum educație, sănătate, locuri de muncă și locuințe.
- c) Ar trebui întreprins un nou recensământ. Principiul auto-identificării ar trebui respectat de către stat; există însă mai multe metode care pot fi utilizate pentru a se asigura că cei care sunt intervievați se simt liberi să se auto-identifice ca romi. Intervievații nu ar trebui să fie obligați să prezinte un act de identitate și, în zonele cu un procent semnificativ de romi ar trebui angajați operatori de interviu de origine romă, special instruiți. S-ar putea învăța câteva practici de la organizații internaționale, cum ar fi UNICEF, care în trecut au efectuat recensăminte sociale într-un mod care a permis romilor să-și indice etnia.
- d) Dacă statul nu are date în domenii precum ocuparea forței de muncă, locuințe, educație și servicii medicale, defalcate pe etnie, este dificil să se ia măsuri speciale pentru a ajuta grupurile minoritare specifice, inclusiv romii. Legea 677/2001 oferă suficient marjă pentru a colecta astfel de date etnice în scopuri statistice, cu condiția să fie puse în aplicare măsurile relevante. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, care are ca mandat monitorizarea respectării legii anti-discriminare și propunerea de acțiuni sau măsuri speciale de protecție a grupurilor dezavantajate, ar trebui să recunoască în mod public importanța colectării acestor date etnice defalcate și să pregătească și să publice un aviz juridic cu privire la interpretarea Legii 677/2001. Deși această lege transpune Directiva UE 95/46 privind protecția datelor, interpretarea oficială actuală a legii pare să contrazică articolul 8 alineatul (2) din Directiva UE 95/46. Comisia Europeană ar trebui să demareze o procedură de infringement împotriva României dacă aceasta continuă să interpreteze greșit Directiva UE.
- e) Legea națională a locuinței (114/1996) ar trebui modificată în conformitate cu legislația internațională privind drepturile omului și evacuările forțate, inclusiv Comentariul General nr. 7 a Comitetului ONU privind drepturile economice, sociale și culturale (1997).
- f) Evacuarea ar trebui să fie o soluție de ultimă instanță. Guvernul ar trebui să dea instrucțiuni clare pentru ca autoritățile locale să acorde întâietate regularizării locuințelor informale în fața evacuare.
- g) Codul Civil ar trebui modificat pentru a se aplica evacuărilor din așezările informale, pentru a permite o revizuire completă a deciziilor de evacuare de către instanțele judecătorești, dar și pentru acordarea de amânări pe termen nedefinit a punerii în aplicare a deciziei.
- h) Prefecții au obligația de a controla legalitatea actelor administrative ale municipalităților, inclusiv a ordinelor de evacuare. În cadrul verificării legalității ordinelor de evacuare, acestea ar trebui să ia în considerare standardele internaționale în domeniul drepturilor omului. Ministerul de Interne ar trebui să emită ghiduri pentru prefecții care întreprind astfel de verificări ale legalității.

(ii) Persoane cu dizabilități

Situația persoanelor cu dizabilități este departe de lumea pe care Guvernul României s-a angajat să o creeze atunci când a ratificat Convenția pentru drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD), în 2010. Conceptul de “dizabilitate” reflectat în CDPD nu este, încă, înțeles și aplicat constant. Ministerele de resort folosesc o terminologie variabilă, ce include termeni precum “handicap” sau “nevoi speciale, care nu sunt conforme cu standardele internaționale în domeniu. Absența unei înțelegeri uniforme a conceptului de “dizabilitate” subminează, la rândul său, colectarea de date fiabile cu privire la numărul și situația persoanelor cu dizabilități din țară. Deși atât Autoritatea Națională pentru Protecția Persoanelor cu Dizabilități (din cadrul Ministerului Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârștnice), Ministerul Sănătății și Ministerul Educației, colectează o serie de date privind persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii, nu par să folosească o terminologie comună, ceea ce duce la confuzii privind dimensiunea acestei categorii a populației, precum și tipul de nevoi pe care le au aceștia.

Lipsa unor date fiabile reflectă ceea ce mulți au descris ca o lipsă a unei voințe politice autentice și a unei viziuni strategice a Guvernului în acest domeniu. Mulți actori din domeniu sunt de părere că o serie de strategii naționale privind drepturile persoanelor cu dizabilități, începând cu anul 2002, au avut puține realizări. De aproape doi ani se așteaptă adoptarea unei strategii naționale pentru următoarea perioadă, între 2015 și 2020.

Există o discrepanță semnificativă între imaginea României ca nou stat membru al UE ce face eforturi să implementeze CDPD și Strategia UE pentru Dizabilități pentru perioada 2010-2020, pe de o parte, și realitățile cu care se confruntă multe persoane cu dizabilități, pe de altă parte. Deși dezinstituționalizarea adulților și copiilor cu dizabilități se află de mult timp pe lista de priorități a României, puține măsuri concrete s-au luat pentru a realiza acest obiectiv. Potrivit autorităților, în data de 30 iunie 2015 cel puțin 17567 adulți cu dizabilități și 7025 copii cu dizabilități locuiau încă în instituții rezidențiale. Concluzia mea, bazată pe discuțiile cu persoanele cu dizabilități și cu o serie de actori din domeniu, este că există încă, din mai multe motive, un grad ridicat de rezistență la ideea dezinstituționalizării adulților și copiilor cu dizabilități. Trecutul marcat de politica segregării persoanelor cu dizabilități, urmată de regimul Ceaușescu, încă pare să exercite o anumită influență. Am vizitat o instituție pentru recuperarea și reabilitarea adulților cu dizabilități mentale. Acolo, nu există așteptări ca rezidenții să fie recuperați, și niciunul nu a fost reabilitat. Rezidenții sunt, așadar, sortiți să rămână în instituție până la moarte, fără nicio perspectivă de a putea trăi în comunitate. Se pare, de asemenea, că se fac în continuare investiții în renovarea și extinderea instituțiilor existente, și se pune mai puțin accentul pe construirea infrastructurii și pe furnizarea serviciilor necesare care să permită persoanelor cu dizabilități să trăiască în mod independent în comunitate.

Persoanele cu dizabilități se confruntă cu o serie de dificultăți ce împiedică respectarea deplină a drepturilor acestora, mai ales în ceea ce privește locurile de muncă și locuințele. Deși Legea Locuinței nr 144/1996 obligă autoritățile locale să acorde prioritate grupurilor specifice, inclusiv persoanelor cu dizabilități, în ceea ce privește alocarea de locuințe sociale și ajutoare pentru locuințe, în practică, aceștia nu au prioritate, pentru că nu îndeplinesc, sau îndeplinesc cu dificultate, anumite criterii. Există puține oportunități de angajare pentru persoanele cu dizabilități, în ciuda unor măsuri luate în baza Legii 448/2006 ce impune o cotă și oferă facilități fiscale pentru cei ce angajează persoane cu dizabilități. Procentajul scăzut de

persoane cu dizabilități care au un loc de muncă, estimat la 8%, arată în mod clar că aceste măsuri nu sunt eficiente. Angajarea în sectorul public pare cu precădere inaccesibilă pentru multe persoane cu dizabilități. Deși legea 448/2006 obligă angajatorii din sectorul public și privat cu peste 50 de angajați să angajeze în cel puțin 4% din posturi persoane cu dizabilități, niciuna dintre autoritățile centrale nu au raportat îndeplinirea acestei cote.

În ceea ce privește copiii cu dizabilități, una din principalele preocupări o reprezintă accesul limitat la educație, și segregarea acestora din educația tipică. Potrivit autorităților, 43% din copiii cu dizabilități nu sunt înregistrați în niciun tip de școală, iar 17% sunt înregistrați în școli speciale.

Recomandări

a) O definiție a “persoanelor cu dizabilități” ar trebui adoptată conform Convenției privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și folosită în mod consecvent de către toate ministerele de linie. Totodată, Autoritatea Națională pentru Persoanele cu Dizabilități ar trebui să fie responsabilă de colectarea datelor dezagregate în mod cuprinzător și precis referitor la persoanele cu dizabilități în cooperare cu alte ministere.

b) Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice ar trebui să revizuiască planul național de dezinstituționalizare și să introducă în acesta ținte specifice cu privire la serviciile de îngrijire bazate pe comunitate, furnizate de specialiști calificați și formați.

c) Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice ar trebui să adopte măsuri proactive pentru a încuraja ocuparea locurilor de muncă de către persoanele cu dizabilități și ar trebui să ofere un exemplu de urmat întregii țări. Astfel de măsuri pot include, dar fără a se limita la: punerea în aplicare a cotelor prin inspecții de muncă mai riguroase, sporirea formărilor vocaționale pentru persoanele cu dizabilități, îmbunătățirea accesibilității la spațiile publice și oferirea unor stimulente fiscale puternice angajatorilor pentru a asigura condiții rezonabile.

d) Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție ar trebui să dezvolte o serie de principii directe cu privire la instituționalizarea copiilor cu vârste între 0 și 3 ani și să enunțe în mod clar că “dizabilitatea severă” are o definiție restrânsă, având la bază ideea că instituționalizarea copiilor trebuie să fie o măsură excepțională de ultim resort.

e) Ministerul Educației ar trebui să înceapă o tranziție graduală de la sistemul actual de educație segregat la un sistem de educație realmente inclusiv. Actualul proiect de lege cu privire la drepturile copiilor cu dizabilități este un binevenit pas înainte, iar guvernul ar trebui să ia în considerare un mecanism care să monitorizeze în mod independent standardele minime de accesibilitate și condițiile necesare precum și un sistem de predare de calitate conform nevoilor copiilor cu dizabilități din toate școlile.

7. Drepturile civile și politice și sărăcia

Deși multe aspecte ar putea fi abordate la acest capitol, mă voi concentra doar pe activitatea poliției. Am primit multe rapoarte legate de abuzurile poliției față de cetățenii de etnie romă. În orice societate, categoriile sărace sunt mai predispuse la actele de violență și intimidare ale

poliției comparativ cu restul populației. Cifrele legate de rata crescută a șomajului în rândul populației române arată că aceștia sunt forțați să lucreze în mod informal și pe perioade determinate. Un exemplu în acest sens sunt bărbații romi care “asistă” șoferii la parcare, o activitate interzisă prin lege. În locul abordării problemei prin măsuri sociale și economice, greul cade pe umerii poliției care pedepsește acest comportament. Am discutat cu mai mulți bărbați romi care au practicat această activitate și care au relatat că erau ridicați de poliție și câteodată supuși abuzurilor fizice. De multe ori, cu toate că erau legitimați, erau duși la secția de poliție, reținuți pe perioade destul de lungi și câteodată supuși violenței fizice în părți izolate ale clădirii. Un incident tragic l-a implicat pe Gabriel-Daniel Dumitrache, un “băiat de la parcare” care a murit în martie 2014 în București după ce se pare că a fost bătut grav la Secția de Poliție 10, pe strada Stelea Spătaru, nr.15.

Violența poliției nu este un lucru neobișnuit, acesta fiind un fenomen global. În schimb este surprinzător în cazul situației din România că regulile aplicate în prezent ar putea fi considerate o reglementare a hărțuirii. Sistemul prezintă caracteristici care înlesnesc abuzul și fac din asumarea responsabilității o excepție rară și nu o regulă.

Nu am niciun motiv să pun sub dubiu asigurările pe care le-am primit din partea șefilor poliției și a oficialilor Ministerului de Interne privind hotărârea lor de a eradică și pedepsi abuzurile. Însă acest lucru nu se va întâmpla până când poliția nu va introduce reguli mai stricte, cifre mult mai transparente, un sistem de raportare sistematic și proceduri valabile de procesare a plângerilor .

Sistemul actual de reclamații descurajează depunerea unei plângeri, nemaipunând la socoteală urmărirea penală sau aplicarea sancțiunilor. ONG-urile au raportat un număr de 3034 de plângeri depuse între anii 2012-2014 la Parchet cu privire la comportamentul abuziv al poliției. Doar 14 dintre aceste plângeri au dus la începerea urmăririi penale și la doar 4 cazuri de condamnare a ofițerilor poliției pentru comportament abuziv. Este posibil că declarațiile să fie exagerate, așa cum mi-au relatat ofițerii de rang superior din poliție, însă, în mod clar, problema este mult mai gravă decât sunt aceștia dispuși să admită.

Recomandări

Toate secțiile de poliție din România ar trebui echipate cu sistem de supraveghere video CCTV, inclusiv în, dar fără a se limita la camerele de interogatoriu. Ministerul de Interne ar trebui să publice principii directe clare cu privire la instalarea acestor camere de supraveghere, durata timpului de stocare a înregistrărilor video, cine are acces la înregistrări și în ce condiții.

b) În prezent, persoanele care susțin că au fost abuzate de poliție trebuie să obțină un certificat de la Institutul Național de Medicină Legală care atestă că au fost victimele violenței. Acesta reprezintă un obstacol mare și nejustificat în calea depunerii unei plângeri. Regulile ar trebui schimbate astfel încât victima abuzurilor poliției să poată obține un certificat din partea oricărui medic competent.

c) Victimele abuzurilor poliției au în prezent două opțiuni: depunerea unei plângeri către superiorul ierarhic din secția de poliție sau către Parchet. Prima opțiune este nerealistă deoarece este puțin probabil ca victima abuzului să depună o plângere la secția de poliție în care a fost abuzată. Iar cea de-a doua opțiune pune o prea mare povară pe umerii presupusei victime. România ar trebui să înființeze un organism care să poată primi plângerile privind abuzurile poliției și care să fie independent de poliție. Fac referire la cele cinci principii de

funcționare ale unui astfel de organism menționate în paragraful 205 din raportul Comisarului pentru Drepturile Omului al Consiliului European din 2014. Cu consimțământul victimei acest organism independent ar trebui să poată depune o plângere la Parchet. Organismul independent ar trebui să publice rapoarte anuale cu privire la numărul de cazuri procesate, natura plângerilor, caracteristicile relevante ale victimei (inclusiv, dar fără a se limita la: vârstă, sex, etnie, rasă, culoare, limbă, naționalitate și situația economică.)

8. Provocări instituționale în eliminarea sărăciei extreme

Capacitatea tehnică

Autoritățile române se confruntă cu probleme grave în ceea ce privește lipsa de cunoștințe tehnice în cel puțin unele dintre ministerele cheie responsabile de aspecte importante ale luptei împotriva sărăciei și excluziunii sociale. Acest lucru a fost compensat de o dependență majoră față de analizele politicilor și recomandărilor venite din partea organizațiilor internaționale precum Banca Mondială. Deși activitatea Băncii Mondiale este valoroasă, principalul său rol a avut consecințe involuntare de îngustare a opțiunilor politice și de eșec în dezvoltarea unei expertize administrative esențiale și a capacităților în ministerele de linie. Este nevoie de măsuri pentru a aborda aceste aspecte.

(ii) Descentralizare

Guvernul României a început din 1997 descentralizarea furnizării serviciilor sociale și a prestațiilor bănești din 1997 acordând o responsabilitate considerabilă autorităților județene și locale. Cu toate că descentralizarea este un concept bun în teorie, mărturiile consecvente pe care le-am primit arată că de multe ori autoritățile județene și locale nu au la dispoziție resursele financiare și umane adecvate pentru a-și desfășura activitatea în mod satisfăcător. În ciuda dezentralizării funcțiilor, mecanismele de finanțare rămân în continuare centralizate astfel încât autoritățile județene se bazează pe finanțarea a aproximativ 90% din bugetul lor total din partea guvernului. Efectul acestei abordări este reprezentat de responsabilitate publică diminuată și de găsierea de țapi ispășitori. Când Ministerele de linie de la București sunt acuzate că nu reușesc să acorde servicii și prestații sociale adecvate populației, acestea găsesc vinovați în autoritățile județene și locale pentru lipsa de capacități și competențe administrative adecvate necesare implementării acestor servicii și prestații. Viceversa, când autoritățile județene și locale sunt acuzate de același lucru, ele se plâng de lipsa de resurse alocate de guvern. O altă consecință a descentralizării este adâncirea inegalității între zonele urbane și rurale întrucât municipalitățile urbane dispun de mai multe resurse decât cele rurale.

Guvernul împreună cu autoritățile județene și locale ar trebui să lucreze îndeaproape pentru a identifica și analiza resursele financiare și umane necesare autorităților județene și locale pentru a aloca resurse adecvate realizării obiectivelor.

Autoritățile județene și locale ar trebui să investească în formarea personalului său administrativ pentru a-și spori capacitatea și a furnizorilor de servicii la nivelul comunității precum lucrători sociali, psihologi și consilieri.

(iii) Politicile pentru romi

Prea multe organisme sunt responsabile de implementarea strategiei de incluziune a romilor. Acestea sunt Punctul Național de Contact pentru Strategia națională de integrare a romilor și Secretarul de Stat al Ministerului Fondurilor Europene. Există Agenția Națională pentru Romi. Există o Comisie interministerială și un Secretariat Tehnic pentru coordonarea ministerelor de linie relevante pentru Strategia pentru romi. Există un consilier pe probleme

de romi în aparatul de lucru al primului ministru. Rolurile și responsabilitățile lor sunt neclare și nu este clar nici felul în care Strategia pentru Incluziunea Romilor se raportează la celelalte multe strategii ale ministerele de linie în domenii precum eradicarea sărăcii, drepturile copilului, sănătate și ocuparea locurilor de muncă.

Ar trebui să se desemneze un reprezentant la nivel ministerial cu responsabilitate specifică pentru implementarea strategiei. Ministerul Fondurilor Europene nu este cel mai în măsură să identifice un coordonator, din cauza semnalelor pe care le transmite că se iau măsuri în problema romilor doar pentru că UE cere acest lucru și pentru că sunt disponibile fonduri europene în acest sens.

9. Dimensiunea drepturilor omului

(a) Discursul pe tema drepturilor omului

Autoritățile române rareori vorbesc despre obligațiile statului de respectare a drepturilor omului în abordarea problemelor legate de sărăcie. Ar trebui să se folosească mai multe de cadrele oferite de recunoașterea dreptului la sănătate, educație etc.

(b) Instituțiile interne

Existența panopliei actuale de instituții din domeniul drepturilor omului este problematică. Niciuna dintre ele nu este suficient de eficientă, responsabilitățile lor se suprapun și sunt subfinanțate. Avocatul Poporului a fost acuzat pe bună dreptate că nu a reușit să-și îndeplinească responsabilitățile, iar Institutul Național pentru Drepturile Omului nu are nici nivelul de independență necesar și nici capacitatea de a executa toate funcțiile pe care le presupune un astfel de organism.

(c) Instanțele

Instanțele au contribuit foarte puțin la punerea în aplicare a obligațiilor tratatelor privind drepturile omului la care România este parte în ciuda statutului superior constituțional.

(d) Interacțiunea cu mecanismele internaționale de monitorizare

România trebuie să conceapă proceduri menite să țină seama de recomandările adresate guvernului de către organismele internaționale de drepturile omului. Sistemul actual este unul ad hoc și ineficient.

Anexă: Detaliile Misiunii

Raportorul Special a vizitat România în perioada 2-11 noiembrie 2015 la invitația guvernului. În cadrul vizitei Raportorul Special s-a întâlnit cu Ministrul Educației și Cercetării; Ministrul Fondurilor Europene, Ministrul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, Secretarul de Stat al Ministerului Justiției; Secretarul de Stat al Ministerului de Afaceri Externe; Secretarul de Stat al Ministerului de Interne; Directorul adjunct al Inspectoratului Național de Poliție; Șeful Jandarmeriei Române; Președintele Autorității Naționale pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție; oficiali ai Autorității Naționale pentru Persoane cu Dizabilități; Președintele Agenției Naționale pentru Romi; oficiali ai Ministerului Sănătății, Ministerului Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice și ai Ministerului de Finanțe. De asemenea Raportorul Special s-a întâlnit și cu membri ai Comisiei pentru Drepturile Omului, Comisiei pentru Educație și Comisiei pentru Muncă din Camera Deputaților și cu Președintele Curții Constituționale. A întâlnit și reprezentanți ai instituțiilor naționale, inclusiv Avocatul

Poporului, Președintele Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării și Directorul Institutului Național pentru Drepturile Omului.

În București, Raportorul Special s-a întâlnit cu Directorul General al Direcției de Asistență Socială din București. De asemenea a efectuat o vizită la două sedii ale Secției de Poliție 10 din București și s-a întâlnit cu oameni care trăiesc în locuințele informale din București.

Pe 4 noiembrie 2015, Raportorul Special a vizitat Cluj Napoca unde s-a întâlnit cu Primarul, Vice-primarul, Prefectul și Vice-prefectul, reprezentanți ai Asociației de Dezvoltare Intercomunitară și Agenția pentru Dezvoltare Regională și biroul regional al Agenției Naționale pentru Romi.

Pe 6 noiembrie 2015, Raportorul Special a vizitat Bacău, unde s-a întâlnit cu reprezentanți ai Consiliului Județean, Direcției Generale de Asistență Socială, Direcția pentru Sănătate Publică, Inspectoratul Școlar Județean, Centrul Județean de Resurse pentru Educație și Agenția Națională pentru Romi și a vizitat Centrul Rezidențial Henri Coandă pentru copii. În județul Bacău, Raportorul Special a călătorit în comunele Colonești și Răchitoasa, unde s-a întâlnit cu primarii, precum și cu o serie de familii din cele două comune. În plus a vizitat și o școală din Colonești și a purtat discuții cu Structura Consultativă Comunitară din Răchitoasa.

Pe 8 noiembrie 2015, Raportorul Special a vizitat Centrul de Plasament din Plopeni și Centrul pentru Reabilitare și Recuperare Neuropsihiatrică din Călinești, județul Prahova. În Ploiești, Raportorul Special s-a întâlnit cu Directorul executiv și Directorul adjunct executiv al Direcției pentru Asistență Socială.

Pe lângă întâlnirile cu autoritățile și instituțiile, Raportorul Special s-a întâlnit și a avut consultări cu organizațiile internaționale din București și cu organizații non-guvernamentale, experți, mediul universitar și cu persoane care trăiesc în sărăcie din București, Cluj-Napoca și Bacău.

Raportorul Special dorește să mulțumească Guvernului României pentru invitația de a vizita țara. Raportorul Special este îndeosebi recunoscător personalului UNICEF și organizațiilor non-guvernamentale care au jucat un rol vital în organizarea întâlnirilor cu persoanele care trăiesc în condiții de sărăcie.

***